

GYŰJTŐ: BALATINCZ CIILLA
 KOMPÓTI ERZSÉBET
 STADLER KATALIN

GYŰJTÉS IDEJE: 1981.

TART: KÉPESLAP SZOMBATISÓL (pályázat)

20 lap

FÖLDRAJZI MUTATÓ: BUZSAK

SAK MUTATÓ: $\overline{X} \cdot 2$
 \overline{XII}

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

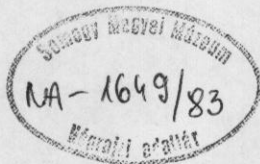
LELTÁRONS

ÁTVEZETVE AZ NA-31/83-as TÉTELE ALÓL.

P.46/81

P. 46/81-41

3

KÉPESLAP SOMOGYBÓL
néprajzi-nyelvjárási pályázat

Készítették: Balatincz Csilla
Kempóti Erzsébet
Stadler Katalin

IV. A. osztályos tanulók
saját gyűjtés alapján.

/Az anyagot a buzsáki Öregek
Napközi Otthonában és a buzsáki
Tájházban gyűjtötték./

Az iskola megnevezése, címe:

József Attila Gimnázium
Székesfehérvár, Jókai u. 20.

O: —————

BEVEZETÉS

Somogyország-e Somogyország?

"Rengeteg Somogyság" - írja egyhelyütt Csokonai. S ma is sokan nevezik Somogyországnak hazánk Balatontól Drávaig nyúló déli megyéjét. Valóban ország hát Somogy? Nézzünk csak körül!

Néhol végelláthatatlan szántóföldekre borul az égbolt. Másé hol erdők borította dombokkal találkozunk. Kicsit arrébb apró falvak guggolnak a fák közt a művelt domboldalak lábánál. Itt-ott pedig hirtelen változik a táj: előbukkannak, majd hirtelen eltűnnek a buza- és kukoricatáblák, a répaföldek, a napraforgóval borított szántók, helyüket dombok, fák, facsoportok veszik át; váltakoznak egymással, néhol összeülekeznek, egymásba olvadnak.

A jól kiépített, kacskaringós, dombok közt bujkáló somogyi utakat csaknem mindenütt nyár-, hárs- vagy akácfák kísérik. A többnyire nagy falvak, községek járdáira gömbfrizurás akácok érnéka zuhan. A házak szépek, modernek, a kertekben szőlőlugasok, rózsabokrok diszlenek. Mindenütt szeretik a virágok királynőjét, de ennyit még sehol sem láttam, mint a somogyi falvakban.

Somogyország fővárosa Kaposvár. A város utcáin viszonylag kevés ember jár, s ugyanakkor sok a jármű. Lengyeltóti felől utazva ide, különös kontraszt fogad bennünket: az utca egyik oldalán régi, többnyire bontásra váró házak álldogálnak, velük szemben pedig meglepően szép emeletes épületek magasodnak. Köztük nyoma sincs az egyhanguságnak. A falak és az erkélyek színesek - nem sárgák! -, és különböző, ötletesebbnél ötletesebb minták diszítik őket.

Azt hiszem, Somogy nagyságával - kb. 6000 km² -, szép tájával, változatos felszíni formáival, kedves fővárosával rászolgált az ország elnevezésre.

SOMOGY ÉS A NÉPRAJZ

Rövid áttekintés

Somogy megye néprajzi szempontból kétségkívül érdekes terület. Bár - véleményem szerint - néprajzi vonatkozásai ma már nehezen tárhatók fel.

Sajnos a megyének nincs népviselete annak ellenére, hogy itt található a himzéséről híres - és joggal híres - Buzsák. Kevesen foglalkoztak eddig - a megyei könyvtár anyagát vizsgálva - a megyében igen jellegzetesen elterjedt ragadványnevekkel, és szinte senki a hagyományőrző öregekkel együtt kihalóban levő tájnyelvvél.

B U Z S Á K

Szánt az ökör, recece, zireg-zörög a járom,
Kemény a föld a Buzsáki határon,
Olyan kemény, még az eke se járja,
Minden lánynak, recece, szép a maga babája.

"Buzsák híres város, Táskával határos" - mondja a buzsaí emberek nótája, és bár Buzsák valóban "Táskával határos", nem annyira város, mint inkább falu nagyságu falu, templommal, hosszú utcákkal, modern iskolával, szép tájházzal.

Falu, méghozzá hirneves falu. Neve kelektezésének történetét népmonda őrzi. Népmonda, mely szerint Jézus Krisztus földön jártakor találkozott egy ide való gazdag emberrel, aki nek sok lisztje volt, mégsem adott kenyeret Jézusnak. Ekkor Jézus megátkozta a falut, mondva, hogy ezután minden gazdag ember zsákjában bubánat teremjen. Ettől kezdve így emlegették a falut: "BU-ZSÁK".

A monda szerint innen a név. Ami pedig a hirt, a hírességet illeti? Azt meghozta Buzsáknak a szép buzsaí himzés.

Régi parasztház Buzsákon

A buzszáki tájház őrzi a régi buzszáki parasztházak emlékét, hangulatát. A ház udvarán láthatók a szerszámok: a favilla, a fagereblye, a kaszatakaró, a járom és az isafa; a gépeskut és a favályu; valamint itt áll két galambduc és a ház előtt a köcsögfa. Az egyik köcsögön kis fehér kereszt: ez véd a boszorkányoktól, a megrontástól; ugynevezett boszorkányüző jel.

A lakóház hosszukás alakú. Zsalugáteres ablakában piros muskátlik nyílnak. A függönyök is pirosak. A lakás három részre oszlik: a tisztaszobára, a füstöskonyhára és a lakószobára. A ház agyagos padlóját gyakran felsikálták.

A tisztaszoba a lakás elülső részében helyezkedik el. Bejáratától jobbra található a két magasra vetett ágy, melyeket csak ünnepnapokon takartak le. Közöttük áll a sublót. Rajta feszületek, szentek apró szobrai, rózsafüzérek; mindezek a régen itt élt horvátok - és a mai lakosság - katolicizmusát bizonyítják a falon függő szentképekkel együtt. Jobboldalt a falnál látható még a zöld eszerépkályha is. Balra a sarokban kapott helyet egy faragott asztal ugyancsak faragott székekkel és sarokpaddal, az asztalon váza. Az ablak alatt - szemben a bejárattal - áll a tulipános láda, tetején a passzitós kosár. Középen a bölcső, körben a falakon a már említett szentképek - hisz a családok nem fényképeztették magukat -, a falióra és az ablak felett a tükör.

A ház középső részét foglalja el a füstöskonyha. Nevét nemcsak arról kapta, hogy itt füstölték ahust, hanem arról is, hogy ennek a helyiségnek nem volt kéménye. A füst az erre a célra hagyott nyíláson távozott, miközben befogta a mennyezetet és a falakat. Ebben a helyiségben sütöttek-főztek az asszonyok és itt készült a kenyér is. A füstöskonyha közepén helyezkedik el a szemeskályha, mellette a vízmelegítő katlan áll a fal mellett. Körben láthatók a különböző használati tárgyak: a pemet, a szénvonó, a sütőlapát, a dagasztóteknő; a kas, néhány korsó, a fából készült zsirosvendő és egy szakajtókosár morzsolt kukoricával. A falakon sőtartók, tepsik.

A ház harmadik helyisége a lakószoba, amely ma kiállítóterem.

NYELVJÁRÁSI SZÓTÁR

A ház berendezése, használati tárgyak

sublót = fiókos szekrény

sarokpad = a tisztaszobában,
az egyik sarokban elhelyez-
kedő pad ill. lóca

falitéka = polc, amelyen az
edényeket tartották

passzitós kosár = kosár, melyben
az ebédet vitték ki a mezőre

kas = korsó alakú, fonott, fede-
les edény; többnyire a száraz
babot tartották benne

vasláb = a nyílt tűz fölé helye-
zett eszköz, melyre a főzőedényt
tették

flaskó = palack

pintes = literes üveg

csanak = csontból készült ivópohár

Ház körüli munkák, használati eszközök

Kenyérsütés

szénvonó v. szénvonyó = fá-
ból készült, félkör alakú
nyeles eszköz; a parázs ki-
huzására használták

hosszu- v. dagasztóteknő ill.
teknyő = fából készült, a ke-
nyeret dagasztották benne;
más néven cigányteknyő. Ez
utóbbi elnevezését onnan kap-
ta, hogy cigányok vájták ki a
fatörzsből.

/csuma = a kukoricacsőről lehán-
tott levél/

pemet v. pemét = csumából készült,
gömb alakú nyeles eszköz, a ke-
mencét separték vele

beöntőlapát = sütőlapát /= falapát,
amellyel a kenyeret a kemencébe
tették/

kovásvonó = létra alakú, fából készült eszköz; a bedagasztott kenyér tetejére tették mielőtt letakarták volna

Ételek

prósza = kukoricalisztből készített sütemény

porosza v. puliszka = a kukoricalisztből készített omlós pogácsa

kukoricagerhely v. -görhöny = kukoricalisztből készített pogácsa

macsik = kifőtt tészta

krumplis macsik v. gránátmars = burgonyás tészta

keszőce v. korpaleves = ecetes, savanyu leves

pempő = pép, kisgyermeknek készített étel

Állattartás

járom = az ökrök befogásához használt eszköz

isafa = a lovak befogásához használt eszköz

csávás = moslék

szecska = összevágott másodvetésű takarmányból készített állateledel

ihász = juhász

szakajtó = kisebb-nagyobb főnött kosár, melyben a kiszaggatott kenyeret kelesztették

csacskalica v. hajtóka = párolt káposztával töltött, tekeres alakúra sült tészta. /A kiszodort metélni való tésztát megtöltötték párolt káposztával, összetekerték, mint a kalácsot, tekeres alakúra vágják és sütőben megsütötték./

gánica v. hajdina = sós vízben jól megfőzött, összetört burgonyából készül, liszt hozzáadásával. Tálaláskor hagymás zsirral öntözik meg.

belática v. édeskáposzta = kelkáposztafőzelék

Disznóvágás

szóma = szalma

pörzsölés = az állat szórének leptürkölése

svárkli = disznósajt

vadas = disznótor

Kisgyermekkel kapcsolatos szavak

gyerekágyas lepedő = a gyerekágy /bölcső/ elé helyezték, megro-
tás ellen

fásli = ezzel kötötték át a pólya
helyett használt párnát

Szövés /a műveletek sorrendjében/

mocsola = kenderáztató

zuppa = a kender töréséhez hasz-
nált eszköz

tilulás /tilolás/ = a pazdorja és
a szál szétválasztása

pazdorja = a szál kiválasztása u-
tán marad vissza a kenderből

szála = a kenderből nyert vékonyabb
fonal

kód = a kenderből nyert vastagabb
fonal

gereben v. gerebeny = a fonal fi-
nomítására /fésülésére/ használt
eszköz

gyaratás = gerebenezés

pálulás /pálolás/ = a fonal hamuslug-
ban való áztatása

hamuslug = szitált hamu + forróvíz;
a fonal ill. a vászon fehéritésé-
re használták

póla = kis fateknő. A párnába
kötött gyereket tették bele
az asszonyok, és a fejükön
vitték benne a gyereket a ne-
zőre

pálós vete v. pálós sajtár = a
hamuslugban való áztatáshoz
használt edény

pálómosás = a hamuslugból kivett
fonal /vászon/ mosása. Több-
nyire folyóvízen, leginkább télen
léken keresztül gyakran.

lapocka v. lapicka = pálómosáshoz
használt faeszköz, amellyel a
ruhát verték

szűjőszék = szövőszék

áspálás = a fonal motringolása

felvetés = a fonal feltétele a
szövőszékre

csunka = a szövőszék tartozéka;
az orsót helyezték bele

szövő fonal = ma : gyöngyfonal

sima vászon = minta nélküli vászon

türet = lepedő készítésére használt
végvászon

halottas lepedő = a szemfedél
elődje

cina v. vánkos héja = amibe a
tollat tették, ma: angin

liszter = fényes ruhaanyag

Ruhadarabok

stráf = ma: parasztcsipke

poceluca = fekete selyemből
készült főkötő

rékli = bluz

Lakodalom

csók = kézfogó

Aratás

rétosztás = parcellázás

pógár = gazdag paraszt

elmasinál = cséplőgéppel /ma-
sinával/ kicsépel

polyva = ami a kalászból a
csépelés /masinálás/ után
visszamarad

polyvalik = az a hely a masina
alatt, ahova a polyva kihul-
lik

kepe = 18 kévéből meghatározott
rend szerint összerakott ga-
bonacsomó

slingelés = a gomblyukvarráshoz
hasonló, de díszítő művelet.
Ugy végezték, hogy az anyagon
lyukat vágtak, és azt sűrűn
körbevarrták himzőfonallal.

rakott szoknya = ma: pliszéro-
zott szoknya

ting v. ümög = ing

kisvendégség = lagzi után való
vasárnap tartott

kepelik = a kévék között kima-
radó lyukak a kepe összeraká-
sakor

asztag = csépeletlen gabonából
rakott kisebb kazal

petrence = két rud, melyet a
szalma elhordásárahhasználtak

Egyéb

garabla = gereblye

kuta = néma

A BUZSÁKI HIMZÉS

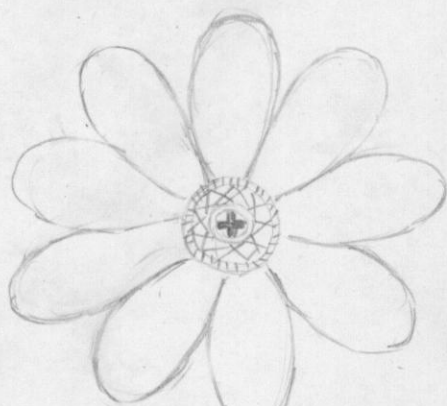
A buzsáki asszonyok aXXX. sz. elején /1902-1905/ kezdték eladásra készíteni a himzéseket. Az azóta híressé lett buzsáki himzés népi-iparművészeti jellegű. A két világháború közt vált ismertté háromféle fajtája: a "vézás", a "piros bécsi" és a sokszinű "boszorkányos".

A "vézás" a század elején kék-piros, esetleg fekete-piros színű volt, ma már többféle - pl. sárga, zöld stb. - színnel készítik, ma is a régi mértanias elemek felhasználásával; előrajzolás nélkül, szálszámolással.

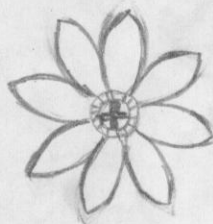
A "piros bécsi" /becka cickana/ eleinte fehér kartonból készült, piros rátéttel. A rátétek leginkább szarvas, galamb, páva, lóhere, vízfolyás alakúak. Napjainkban a fehér alapra már kék színű rátét is kerül.

A sok színnel készülő "boszorkányos" talán a legszebb buzsáki himzésfajta. Fő öltéseleme a Margit-öltés; eredetileg az uri himzések motivumaival készült.

Motivumai: a kisebb és nagyobb rózsza, a sziv alakú hajó, a loherlevél, a pogácsa, a csámpa, a katykaringó, a láncsor és néhány kiegészítő minta. E himzésfajta érdekessége, hogy soha nem előnyomással kerülnek a motivumok az anyagra, hanem mindig előrajzolással.

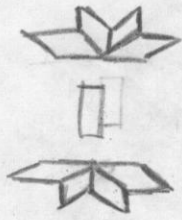
rózsza

rózsza

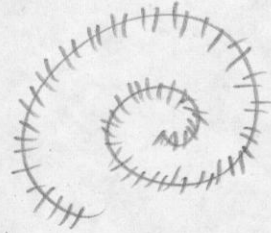
hajó

loherlevél

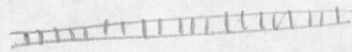
csámpa

katykaringó

kiegészítő motívumok

M E L L É K L E T

LAKODALMAS KÖSZÖNTŐK

NÉPDALOK

A köszöntőket Hosszu István mondta el.
A népdalokat Gyanis János énekelte.

Lakodalmás köszöntők

A köszöntőket, bucsuztató verseket az első vőfély mondja el a lakodalmakban.

A menyasszony bucsuztatása az esküvő, a templomba indulás előtt:

Halljunk szót, uraim!

Örömmel virradt fel reám e szent reggel,
Kedvvel üdvözlöm ártatlan szívemet.
De most a keblemet szorongás fogja el,
Mert a házasság útjára léptem fel.
Hosszu az én utam, amelyre indulok,
Jóistenem, azért tehozzád fordulok.
Tőled buzgó szívvel kegyelmet esdeklek,
Mer' áldást és békét csak tőled nyerhetek.
De azért kérlek, ne hagyj el e nehéz sorsomban,
Szent fiaddal együtt állj mellettem nyomban.
Mert ma változik meg életemnek utja,
Holtig öröme vagy örökös bura.
Azért, jóistenem, ne hagyj el, légy velem,
Bocsásd meg ellened elkövetett vétkem,
Add, hogy boldog legyen az én házasságom,
Minden ösvényemben te légy a vezérem!
Szívemből szeretett, kedves jó szüleim,
És kik jelen vagytok, rokonaim, testvéreim.
Kísérjétek ti is az Isten házába,
A mindenhatónak szentelt templomába,
Kérjétek az Istent, értem imádkozva,
Hogy bő áldását adja szent házasságunkra!
Jó leánybarátaim, ha felétek fordulok,
Ha rátok nézek, szinte megújulok.
De azért csak szívemből busulok,
Mert szeretetekből más útra indulok.

Lányok, lányok, szép magyar virágok,
Akik tiszteletemre ide fáradtatok,
Azt kívánom nektek, baj ne érjen soha,
A szerencse ne legyen hozzátok mostoha.
Mert ha tittudjátok, én is tudom nagyon,
Hogy Menyország vagyon.
Az Urnak angyala ott is jelen vagyon,
S a jobb kezében szüzkorona vagyon.
Kérem szeretettel a szép Szüz Máriát,
Árassza reátok legnagyobb áldását.
Hogyha pedig eléritek éltetek folyamát,
Mutassa meg nektek szent szive látását!
Mert a kezembe van keze egy földi angyalnak,
Aki sok jót kíván a násznagy uraknak.
Induljunk el a Szentháromság nevében,
Hosszu utunkon vezéreljen Isten!
/Éljen!/
g/

Árva lány bucsuztatása:

A násznagy uraknak kérem engedelmét,
Az itten lévőknék csendes békességét.
Először dicsérjük az Ur Jézus nevét,
Aggyik az égből szerencsés jó estét!
Alázatos szívvél e hajlékba jöttem,
Melynek árnyékában nőttem, nevelődtem,
Leányi éltemet, kedvemet töltöttem,
De most benne mégis szomoruvá lettem.
Leányi éltemnek elértem fájását,
Akarom mondani: szívem bucsuzását.
Szomoru menyasszony, ki ismeri szived,
Bucsuszót most nem is vár tetőled.
Én álltam melléd, és megfogtam kezédet,
Azért álltam melléd, hogy én szóljak helyetted.
.... bucsuzó szavam, hullanak könnyeim,
Tőletek válok el, kedves jó szüleim.
Hatalmas Uristen, világ teremtője,
Tekints most ezen kegyes jó szülőkre!
Elsőbben is hozzád szólok édesapám,
Nézd meg, könnyektől hogy borul el orcám.
Mielőtt atyai házadból kilépek,
Tőled bocsánatot kérek.
Bocsánatot kérek, mert megbántottalak,
Jóságodér' megszorítottalak.
Kedves édesapám, feledd el ezeket,
A Jóisten áldjon meg ezekér' tégedet.
Hát tehozzád mit szóljak, kedves édesanyám,
Aki a temetőben már régen elhervadtál?
Köszönöm, hogy kiskoromban neveltél,
Hogyha megtehetem, a sirodát rendezém.
Kedves édesanyám, tudom, ha most élnél,
Sok boldog napokat velünk eltöltenél.
De mivel a halál téged tőlünk elválasztott,
S neked a temetőben nyughelyet állított,
Kedves édesanyám, elbucsuzok tőled,
Adjon azJóisten neked békességet.

Hát tehozzád mit szóljak, jó nevelőanyám,
Aki engem ugyszerettél, mind az édesanyám?
Jóra tanítottál, a rossztól féltettél,
Most engem szárnyamraeeggedtél.
Kedves édesanyám, mielőtt indulok,
Könnyes szemekkel a kebledre borulok.
Bocsánatot esdeklek, mert megbántottalak,
Jóságodért sokszor szomorítottalak.
Jó nevelőanyám, bocsásd meg ezeket,
Elmegyek, a Jóisten legyen teveled.
Kedves testvéreim, most hozzátok fordulok,
Mielőtt ezuttal tőletek elválok.
A Jóisten áldását kérem a fejetekre,
Mint bőven nőtt harmat száll a földre.
Végtére vegye föl lelketek a Mennyben,
Hogy legyen részetek az örök életben.
Jó leánytársaim, ki eddig voltatok,
Könnyes szemekkel most körülöttem álltok.
Szép koszoruktól én már most elválok,
A Jóistentől nektek minden jót kívánok.
Álljatok elében, ti hires legények,
Akik személyemet mindig szemléltétek.
S nekem mindig oly szépen beszéltetek,
De mindhiába, mert nem lettem tietek.
Az itten lakozóknak kívánok jó kedvet, mulatást,
Adjon az én Uram szerencsés Jóccakát.
/Éljen!/

A menyasszony megérkezik a vőlegényes házhoz:

.....

.....

Nagy fáradozásunk nem esett hiába,
Mert egy drága kincset hoztunk ebben a hajlékba,
Ime itt áll előttünk az édes menyasszony, velünk megérkezett,
Tessenek örömszülők fogni vele kezét.
/Éljen!/

Vacsora előtt:

Dicsérettel legyen telve ez a hajlék,
Legyünk csendességben, hogy beszédem hallják!
Szomorúság, bánat most mitőlünk távozzék,
Aki nem tud semmit, most tőlem tanulják!
Uraim, az asztal meg vagyon terítve,
Tányér, kanál, villa, kés el vagyon készítve.
Jönnek majd az étkek most mindjárt sorjában,
Ez a sok vendég ne legyen itt hiában.
De hogy az étel az asztalon meghüljön,
Fölmelegítése dologba kerüljön.
Tessenek, uraim, helyre telepedni,
Nálunk a gyomrát nem rontja meg senki.
/Éljen!/

Érdemes vendégek, nem üresen jöttem,
Étkekkel tele az a ragyogó két kezem.
De mielőtt hozzányulnának a tálhoz,
Buzgó imát mondjanak az Urhek!
De hogy én itten hosszan ne papujjak,
A forró táltól sebeket ne kapjak,
Vegyék el kezemből ezt a forró tálát,
Melyet már kezeim tovább nem állhatnak.

.....

.....

Most már ne tántorogjon előttem senki,
Mert annyakát leforrázom neki.
Itt tehát a leves, mit adott a jó hus,
Azért itt senki szive ne legyen bus.
Nosza muzsikusok, szóljon hát a vigdus,
Ezzel dicsértessék az Urjézus Krisztus.

Menyasszonytánc előtt:

Ime itt áll előttünk az édes menyasszony,
Hogy menyecskefejjel először mulasson,
Mindenkimek egy táncot juttasson,
Az ajándékból új cipőt varrasson.
De arra mindenki vigyázzon,
Hogy a cipő sarkát el ne tiporgyák,
Mert azt drágáér² varrták,
Azért tönjék meg pengővel a markát!
Addig menjenek tizesér², százaser²,
A táncot majd én kezdem, a többi még ráér;
Huzd meg, cigány, az új házaspárér²!

N é p d a l o k

Ember, ember, meg tudsz verni,
De szép szoknyát nem tudsz venni,
Szép asszonynak szép ruha köll,
Sok agyerek, sok kenyér köll.

Bemegyek a kávéházban,
Rávágok az orgonára,
Orgonáról orgonára,
Asszony, pakujj föl az ágyra.

/Felmentem én/ Budapestre szombat este,
Utánam kiáltott egy menyecske,
Hozzak neki Pestről, pesti patikából,
Gyomorerősítőt aggyufagyárból.

Mire odaértem, elfelejtem,
Patikáros legényt arra kértem,
Adjon nekem olyan orvosságot,
Mitől kilenc kislány megbabázott.

Kocsmárosné, van-e bora a pincében?
Hozzon ide tíz liter bort az icében!
Ha berugok, fogjon fel a két karjára,
Lánya mellé fektessen a diványára!